

HZ. ÖMER'E GÖRE ARAP ŞİİRİ ve ŞAİRLERİ

Caliph Omar's View on Arabic Poets and Poetry

Dursun HAZER*

Özet

Bu çalışma II. Halife Hz. Ömer'in Arap şiiri ve şairlerine karşı yaklaşımını konu edinmektedir. Girişte Cähiliye Arap şiiri, şiirin Araplar için taşıdığı önem, İslâm'ın ilk döneminde şiir ve şairlere karşı gösterilen tutum üzerinde duruldu. Hz. Ömer'in Cähiliye Arap şiiri ve şairlerine bakışına değinildi. "Hz. Ömer'e göre şiir nedir, görevi ne olmalıdır? Şiir varlığını sürdürmeli midir? Şiirin İslâm'ın temel ilkeleri açısından yönü ne olmalıdır?" gibi görüşlerine, tutum ve davranışlarına açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Cähiliye Arap şiiri, Arap şairleri, Hz. Ömer

II. Halife Hz. Ömer b. el-Hattâb (v. 26 Zilhicce 644)'in şiir ve şairlere karşı tutumu, İslâm'ın erken döneminde, özellikle Hz. Muhammed(A.S.)'in vefatından sonra ilk müslümanların bu sanata bakışlarını tanıttığı gibi, Hz. Ömer'in şahsiyet profilinin bir yönünü ve bunun yansımalarını da gösterecektir. Şiir sanatı bize erken İslâmî dönemini en iyi tanıttık kaynak olarak görünmektedir. Hz. Ömer'in şiiri değerlendirmesi farklı özellikler içermekte; diğer İslâm halifeleri arasında da bu konudaki görüşleri ve tutumları en belirgin halife olarak görünmektedir.

Hz. Ömer şiiri edebî sanat olarak değerlendirmiş ve bir Arap olarak bu sanat dalında meydana getirilen eserleri kendi toplumunun öz değerleri görerek sahip çıkmıştır. Sahip çıktığı eserlerde, tutunduğu değerlerin temsil edilmesini, topluma örnek teşkil etmesini aramıştır; diğer bir ifadeyle anlama sanatı daha çok değer vermiştir. Kendi toplumunun edebî zevkine göre içeriğinin iyi, topluma yararı olacak hikmet içermesi ve bunun toplumu ileriye taşıyacak donanıma sahip olmasını beklemiştir. Hz. Ömer ve döneminin insanları bu anlayışı, İslâmdan etkilenmiş olsalar bile, geçmişin birikimleri ve tecrübelerinden almışlardır.

Bu çalışmada, önce Araplarda şiirin mevkii,

Abstract

This study deals with Omar's approach, the second caliph, towards Arabic poets and poetry. The introduction part focuses on the characteristics of the poems of pre-Islamic period, its significance for pre-Islamic culture and the general approach of early Islamic period towards poets and poetry. Then Omar's views and possible questions to the following questions are investigated: What is poetry, and what it should be? Is it an indispensable genre according to Islamic worldview?

Key Words

Arabic poetry in pre-Islamic period, poets, Caliph Omar

İslâmî döneme geçişte şiirin serüveni üzerinde kısaca duracağız; bununla Hz. Ömer'in şiire karşı tutumunun daha iyi anlaşılmasını amaçlıyoruz. Hz. Ömer'in şiire ve şairlere bakışını, şiir ve şairlerin karıştığı çeşitli olaylarda gösterdiği tavrı ilk kaynaklardan aktardıktan sonra bunun altında yatan durumu yorumlamaya çalışacağız; hükümlerimiz, yargılayıcı değil tanımlayıcı, tasvîr edici bir usûl içermektedir.

***

Kur'an nâzil olmadan önce, iki-üç yüz yılı bulduğu sanılan süreçte,¹ Cähili Arap Şiirinin oluştuğu ve Arapların ahlak, gelenek-görenek, tabiat sevgisi, aşk, medih, hiciv ve mersiye gibi konularda bunlara şiirin türleri de diyebiliriz-, bu topluma has değerleri sözlü divanları olarak şiirde var ettikleri kabul edilir.

Şiir Arap toplumu için özel anlama sahip olmuştur. Hem toplumun tecrübî birikimini hem de toplum hayatının değişik formlarını tasvîr etmiştir; bu toplumun his dünyasını yansıttığı için yüzyıllar boyu, yazılmadan, hafızalarda yaşatılmıştır.² Arap şiirinde yeterli miktarda hayatı düzenleyen ahlak kuralları olmuştur. Bedevî Arabın felsefesi olmamakla birlikte hislerine, anlayışına ve işine en yakın ve en doğru bulunduğu şeyi öğrenmek için şiire başvurmuş-

1 Nihat Çetin, *Eski Arap Şiiri*, (İstanbul: 1973), Edebiyat Fakültesi Yayını, 9

2 Nihat Çetin, *a.g.e.*, 9

* Yrd. Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi

tur. Şiir onun için diri bir şahsiyet olmuş, bu diri şahsiyette hayatın tüm yönlerini görmüş ve ona danışmıştır. Câhili Şiirde herkese yarayacak ölçüler olmuştur: Genç gençliğinin, yaşlı ihtiyarlığının tasvirini; zevk dünyasını tahrik eden içki, cinsellik ve güzelliğin sembolü olan kadın, bir davranış biçimi olarak mertlik ve benzeri şeyleri, daha yerinde bir deyişle, tüm hayat tarzlarını onda bulmuştur.³ Bu yüzden Câhili Şiir, Hz Ömer gibi ileri gelen sahabîlerin kabullenmelerini de belirterek, İslâm öncesi toplum hayatını düzenleyen sözlü geleneği temsil ettiği için Arapların divânı kabul edilmiştir.

Şiir, İslâm öncesi süreçte, kabilevi yaşantı süren Arap toplumunun dil, estetik duygu ve estetik zevk bakımından büyük bir gelişime ulaşmasına da katkı sağlamıştır. Edebî mu'cize olduğuna vurgu yapan Kur'an bu dille ve onun üslûb şekillerini kullanarak⁴ insanlara sunulmuştur. Kur'an ilk okunduğu zaman insanlar onun tilâvetinden büyük zevk almışlardır. Bu, Kur'an'la Câhilîye edebiyatı arasında bir irtibatın varlığını, alışık oldukları estetiğin artarak devam ettiğini, diğer taraftan insanlarda bunu algılayabilecek estetik duygu ve kabiliyetin bulunduğunu ortaya koymaktadır.⁵

Mekke'de nâzil olan ayetlerde(Enbiya/5, Yâsîn/69, Saffât/36, Tûr/30, Hâkka/41) Kur'an'ın şiir, Hz. Muhammed'in de şair olmadığı hususuna vurgu yapılmıştır. Bu vurgu şiirin yerilmesinden çok, kendi mesajının şiirin içeriğiyle bir tutulmasına ve Hz Muhammed'in fonksiyonunun, şairin fonksiyonuyla irtibatlandırılmasına red mahiyetindedir. Bunun sonucu olarak Mekke döneminde Hz. Peygamber'le şiir arasında ilginin kurulduğu rivayetlere rastlamamaktayız. Müslümanlar bu süreçte Câhili kültürden tamamen uzak kalmışlardır. Medine döneminin, toplumsallaşma, yeni bir toplumun kurulması dönemi olması, şiiri bu süreçte çok öne çıkarmış ve başvurulan bir araç durumuna getirmiştir. Medine döneminde müşriklerle yapılan savaşlarda şiirin önce müşrikler tarafından savaş aracı, basın yayın, psikolojik savaş malzemesi olarak kullanılması sebebiyle, karşı faaliyet olarak ve Hz. Peygamber'in de teşvikiyle canlı kalmıştır. Hz. Peygamber şairlerine, müşrik şairlere kendi üslûplarıyla cevap vermelerini

istemmiş,⁶ bu iş için müşlüman şairler içinde en ehil olan Hassân b. Sâbit(v.50/670)'i görevlendirmiştir. Hassân b. Sâbit, Kureys'i Câhili tarzda neseplerini kötüleme, kusurlarını yüzlerine vurma, korkaklıklarını dile getirme, savaştan kaçışlarını anlatma, kendi atlarının üstünlüğü gibi, onların duygu değerleri ve değer yargılarına hitap eden şiirler söylemiş, bunların karşı tarafa etkisi çok olmuştur.⁷

İslâm sonrası hayat tarzı, değerler, his dünyaları büyük ölçüde değişime uğramıştı. Bununla birlikte şiirin Arapın öz varlığı, benliği, dillerini canlı kılan unsur, sözlü kültürleri olduğu (özellikle yeni dönemin yapısıyla çatışmayan içeriğe sahip olanlar) ve bunun da farkında, bilincinde oldukları için, dil, ahlâk ve toplumun değerleri açısından İslâmın gelmesinden sonra da ölçü olmayı sürdürdüğü, seslendirdiği bazı değerleriyle, İslâm sonrası da Arapın his ve duygu dünyasının tercümanı olan bir sanat olduğu çok açık bir olgudur. Hz Aişe(ö.58/678), '*Evlâtlarınıza şiir öğretiniz, dillerini tatlılaştırın*'⁸ sözüyle şiirin dil boyutuna göndermede bulunmuştur. Kur'an'ın anlaşılması yönünde Câhilîye şiirinden yararlanılmasına önemli sahabiler başvurmuştur. Mufaddal ed-Dabbî(ö.168/785), Hz. Peygamber'in sahabîlerinden şiir okumayan, şiiri örneklemede kullanmayan kimsenin olmadığını⁹ rivâyet etmiştir. İbn Abbâs(ö.68/687)'in Kur'anın iyi anlaşılması için Arap şiirini bilmenin gereğine işaret ettiği bilinmektedir.¹⁰

Şiirin yaşanılan ortamla, insanların his dünyasıyla irtibatı vardır. İslâm, kabilevi hayat yaşayan, hislerin ön planda olduğu, onların hareketlerine hükmettiği aşamadan, Arapları, tefekküre dayalı ahlâkî, sosyal, siyasi düşünceler ve yaşayış alanına; kabile toplumundan ümmet toplumuna taşımış; his ve duygular yerine akıl, düşünce, tefekkür insanların hareketlerine yön vermiştir. Şiir, özellikle Câhili Şiir kalıpları bu yeni durumu yorumlamaktan aciz kalmıştır. Eski şiir, kültürel miras olarak aktarılmıştır; yeni şiir faaliyeti ise, İslâmî ölçüler içinde ve ona hizmet etme amacıyla sürdürülmüştür. el-Esma'i(ö.216/831)'nin dediği gibi, bu, Arap şiir sürecinde yavaşlamaya, duraklamaya sebep olan amil olmuştur:

"Şiir çilelidir, kapısı şerdir. Hayır yoluna soktuğun zaman zayıflar. Hassân b. Sâbit'i görmüyor musun, Câhili dönemde ve İslâmî dönemde (Müşriklerle yapılan mücadelede, giriştiği

³ Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *el-Lugatu's-Sâ'ire* (Kahire: 1995), Nahda Mısır, 71,72, 73

⁴ Ebu Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'ari'l-Arab*, Neşr.: Muhammed Ali el-Haşimî, (Dımaşk:1986),Dâru Kalem, I, 113-139

⁵ Tâhâ Hüseyin, *Min Târihi'l-Edebi'l-Arab*, (Beyrut:1981), Dâru'l-ilm Li'l-melâyîn, 1,88-91. Çağdaş edebiyat elştirmenlerinden T.S.Eliot'a göre şiir en milli sanattır, çünkü bir milleti başka milletler gibi düşündürmek kolay olduğu halde, o millete başka milletler gibi hissetmeyi öğretmek mümkün değildir. Bir toplum başka milletler gibi hissettiği anda, artık eski benliğini yitirmiş, yok olmuş başkalaşmış demektir. Şiirde esas unsur duygu olduğuna göre en milli sanat dahi da şiirdir. (T.S.Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, Çev.:Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.)

⁶ Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'ari'l-Arab*, I, 148; Ebû'l-Ferec el-Esfehânî, *Kitâbu'l-Âğânî*, (1993: el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Amme li'l-Kitâb), IV,137

⁷ el-Esfehânî, *Kitâbu'l-Âğânî*, IV, 138

⁸ İbn 'Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, Neşr.:Omer Tedmürî, (Beyrut:1990), Dâru'l-Kitâb el-'Arabi V, 258

⁹ Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'ari'l-Arab*, I, 162

¹⁰ Ebû Zeyd el-Kureşî, *a.g.e.*, I,146

hiciv şiir faaliyeti devresini kastetmektedir.) sanatı yüksekti, ancak şiiri hayır yoluna girince (Peygambere mersiye, Hamza'ya mersiye gibi) gevşedi. Şiir yolu fahl (otorite) şairlerin yoludur, İmriü'l-Kays, Zühayr, Nâbiğa'nın çölü vasf, yolculuk, hiciv, medih, aşk, içkinin vasfı, atın vasfı, harplerin vasfı ve övünmelerinde olduğu gibidir. Şiiri hayır yoluna sokunca yumuşar."¹¹

Burada geçen hayır yolunun, din yolu ve şairin hürriyetini elinden alan hayat tarzı olduğunu belirtmemiz gerekir. Hayır yolu, şiirin aşama aşama ulaştığı merhaleleri, gazel, hiciv, fahr gibi türlerinde bir anda başa döndürmüş, bu sanatta oluşmuş olan geleneksel yapıyı işlevsiz bırakmıştır. Hassân b. Sâbit'e, "Ya Ebe'l-Husâm, şiirin İslâmî dönemde zayıfladı, yaşlandı!" diyene o, "Ey kardeşimin oğlu, İslâm yalana engel koyuyor, şiiri yalan güzelleştirir"¹² diyerek bu noktaya işaret etmiştir. Medine döneminde müşriklerin müslümanlara karşı giriştikleri şiir faaliyetini kötüleyen ayetler, müslüman şairlerin şiirden ürkmelerine ve şiirle uğraşmanın Kur'an'ın yanında değersiz bir faaliyet gibi kaldığı anlayışının oluşmasına sebep olmuştur: "Şairler(e gelince) onlara da azgınlar uyar. Görmüyor musun onları, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar. Ve onlar yapmadıkları şeyleri söylerler. Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır." (Şu'ara/ 224-227)

***

Hz. Ömer'in kendi ifadesinden anladığımızı göre İslâmı seçişi, şiirsel bir hava içinde ceryan etmiştir:

"Müslüman olmadan önce, Allah'ın elçisine karşı çıkmak için onun yanına gittim. Benden önce Ka'be'ye gitmişti, ben de arkasından gittim. Ka'be'de Hâkka suresini okuyordu. Surenin nazmından çok etkilendim. Dedim ki: Vallahi bu Kureş'in dediği gibi, şairdir. Sonra ondan 'Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki Kur'an şerefli bir elçinin sözüdür. O şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!' ifadelerini işitince, Vallahi bu kâhindir, dedim. Daha sonra o, 'Kâhin sözü de değildir, ne az düşünüyorsunuz! Kur'an alemlerin Rabbi'ndan indirilmedir.' (Hâkka,42-43) ayetlerini okudu. Sureyi sonuna kadar dinledim, İslâm kalbimde yer etti."¹³

Hz. Ömer büyüdüğü kültürel ortam içinde, özellikle Mekke gibi önemli merkezde yaşaması sebebiyle şiir kültürüne ve bilgisine iyi vakıf olmuş; onun Araplar için ifade ettiği anlamın ve bu topluma kazandırdığı değerlerin bilincinde olmuştur. "Araba verilen şeyin en iyisi beyitlerdir. İnsan ona ihtiyaç duyunca onu sunar, saygıdeğer insanın tevaccühünü kazanır, kötü insanı da kötülüğünden

vazgeçirir"¹⁴ demiştir. Hz. Ömer oğluna, "Ey oğlum, güzel şiirleri ezberle, edebin artar, edebi bilmeyen hakkını ifâ etmiş olmaz. Şiirin güzeli güzel ahlaka götürür, kötülüklerden alıkoymaz"¹⁵ sözüyle nasihat etmiştir. Çevresindeki insanlara "Şiir yüce ahlaka, doğru görüşe ve neseb bilgisine ulaştırır"¹⁶ diyerek eski şiiri öğrenmelerini tavsiye etmiştir.

Alıntılarda bulunduğumuz el-Kureşî, İbn Sellâm gibi önemli şiir râvî ve tenkitçileri, Hz. Ömer'in şiir sanatını iyi anladığını ve kastettiği anlamları çok iyi bildiğini belirtmişlerdir. Zühayr b. Ebî Sulmâ'nın:

نان الحق مظطعه ثلاث يمين أو نفار أو جلاء

(Hukukun gerçekleştiği şeyler üçtür yemin, muhakeme, açık delil) beyitleri kendisine okununca, İslâm öncesi kabilevi yaşantı süren bir topluluk içinde yaşamış olduğu halde, hukukun bu ölçülerini bilmesine hayranlığını dile getirmiştir.¹⁷

Hz. Ömer şiiri sever, yalnız başına olduğunda okur, yanına gelenlere de okuturdu. Kendisine sorulan sorulara şiirle cevap verir, örneklemeye kullanırdı. Önemli kaynaklarda, ona ait olduğu söylenen birkaç şiiri dışında şiirleri zikredilmemektedir; şiiri olarak aktarılanları da şiirden çok nasihat içerikli sözleridir. Bir gün yeni bir elbise giymiş gezerken insanların elbisesine baktıklarını görünce onlara şu şiirini okumuştur:

لا شيء مما ترى تبتى بشاشته بيتى الاله ويغنى المال والولد

¹⁸ لم يغني عن هرمز يوما خزائنه والخلد قد حاولت عاد فما خلدوا

(Gördüğün hiç bir şeyin güler yüzü kalmaz Allah kalır, mal ve çocuk fânî olur

Bir gün Hürmüz'e hazineleri fayda vermez Âd ebedî olmaya çalıştı, olamadı)

Halifeliği döneminde yanına gelen kabile heyetlerine şairlerinin şiirlerini okutmuş ve dinlemiştir. Gatefân'dan yanına gelen heyete, "Şu beyti hangi şairiniz söyledi:

"أتيتك عاريا خلقا ثيابي على خوف تظن بي الظنون

(Çıplak, elbisem yırtık halde sana geldim / Bana çeşitli zanlar beslenilmesinden korkarak), onlar, "Nâbiğa" dediler. Nâbiğa'nın şiirinden birkaç beyit okuyup sorduktan sonra onlara: "O en büyük şairinizdir"¹⁹ dedi.

¹⁴ el-Muberrid, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezid, el-Kâmil, (Beyrut: 1993), Muessese Risâle, I, 103

¹⁵ Ebû Zeyd el-Kureşî, Cemheretu Eş'âri'l-'Arab, I, 158; el-Muberrid, a.g.e., I, 344

¹⁶ Ebû Zeyd el-Kureşî, a.g.e., I, 159; İbn Reşik el-Kayrevânî, el-'Umde fi Mehâsini's-Si'r ve Âdâbihi, Neşr: Muhammed Karkazan, (Dimaşk:1994), I, 88

¹⁷ İbn Kuteybe, eş-Si'r ve Şu'ara, 80

¹⁸ İbn Reşik, el-'Umde, I, 96

¹⁹ İbn Sellâm el-Cumâhî, Tabakâtu's-Su'ara, 43

¹¹ Muhammed b. Sellâm el-Cumâhî, Tabakâtu's-Su'ara, (Beyrut: 1998), Dâru'l-Kutub el-İlmiye, 30; İbn Kuteybe, eş-Si'r ve Şu'ara, (Beyrut:1994), Dâru İhyâi'l-'ulûm, 172; el-Merzûbânî, Ebu 'Ubeydillah b. İmrân b. Musa, el-Muvaşşah, Neşr.:Ali Muhammed el-Becâvî, (Nehzatu Mısır, tsz.), 71

¹² Nâyif Ma'rûf, el-Edebu'l-İslâmî, (Beyrut:1990), Dâru'n-Nefâis, 268

¹³ Nâyif Ma'rûf, a.g.e., 126

İçinde yetiştiği kültürel mirasın şuurunda olduğu için, şiirin, yeni dinin değerleriyle meşgul olurken yitirilmesine üzülmüştür:

"Şiir bu kavmin ilmi idi, ondan daha doğru ilimleri yoktu. İslâm geldi, Araplar şiirden yüz çevirdiler, cihâdla meşgul oldular. İran'ı, Bizans'ı zaptettiler, şiiri ve rivayetini terkettiler. İslâm yayılıp, fetihler olunca, Araplar da yerleşik düzene geçince şiir rivayetine tekrar başladılar. Yazılı divânlar veya kitapları yoktu. Araplardan ölenler ölmüştü. Şiirin azı muhafaza edildi."²⁰

Hız. Ömer şiirin kalıcı, ölümsüz bir sanat olduğunun farkında olmuş ve kalıcılığını insanlara hatırlatmıştır. Gatefân'dan yanına gelen Herim b. Sinân b. Ebî Hârise el-Murrî'nin oğluna, Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın kendileri hakkında söylediği şiirleri okumasını istemiş, şiirleri kendisine okuyunca ona, "O sizin için şiir söyler, siz de ona ihsanda bulunurdunuz. Ancak sizin ona verdikleriniz gitti, onun size verdikleri kaldı."²¹ demiştir.

Hız. Ömer'in şiirin içeriğine karşı tutumu, Kur'an'ın hükümleri ve Hız. Muhammed(A.S)'in yaklaşımı doğrultusunda olmuştur. Sanatın gerçeği tasvir etmesini aramış, halkın bildiği, fasih Arapça kullanılarak söylenmiş şiirleri sevmiş ve dinlemiştir. Şiir sanatında iki hususa dikkat etmiştir: Şekil ve üslûb yönünden, akıcı olmayan şiirden ve anlamı kapalı kelimelerden hoşlanmamıştır. Anlam ve içerik yönünden, sözün yerinde söylenmesini ve gerçeği ifade etmesini istemiştir. İbn Abbas'tan aktarıldığına göre, "Ömer bana, 'Şairler şairinin şiirini oku', dedi. Bu kimdir ya müslümanların emiri? dedim, o, 'Zuheyr(ö.608)'dir. Sözü gevelemez, garip, yadırganan sözlere uymaz, kişiyi ancak sahip olduğu sıfatıyla över.' dedi."²²

Hız. Ömer halife olduktan sonra, onun yöneticilik sorumluluğu ve tenkitçi yönünü birlikte görebileceğimiz, şiire karşı daha net ve belirgin tutumlar göstermiştir. Kültürel miras olarak eski şiirden ölçülerine uygun olanı sevmiş, yeni şiir faaliyetinin İslâmî hüviyet kazanması için gayret göstermiştir. Şiirin bu milletin dilini, kültürünü, öz benliğini yansıttığının farkında olmuş ve İslâmın öğretilerinin de şiirde temsil edilmesini istemiştir. İslâmın erken döneminde hayatın her yönünü Kur'an-ı Kerim doldurmamış, kültürel değerler de toplumun ihtiyaçlarını gidermede rol oynamaya devam etmiştir. Bu doğrultuda, Hız. Ömer müslümanlara şiir okumalarını, şiirde hikmet bulunduğunu söylemiş, ahlaka götüren şiirlerden çok zevk almıştır.

Ancak burada dikkate değer husus, özellikle ha-

²⁰ İbn Sellâm el-Cumahî, a.g.e., 34

²¹ İbn Kuteybe, eş-Şi'r ve ş-Şu'ara, 78; İbn Reşik el-Kayrevânî, a.g.e., I, 181

²² İbn Sellâm el-Cumahî, Tabakâtü ş-Şu'ara, 44; Ebu Zeyd el-Kureşî, Cemheretu Eş'ârî'l-Arab, I, 188

lifeler döneminde, İslâmî kimlikle ortaya çıkmış şair sahabilerin şiirlerine, Câhili şiir kadar itibar edilmemiştir. Bu insanlar, yeni dönemde müslüman şairlerin henüz eski sanat seviyesini ve estetiğini yakalayamadıklarının farkında olmuşlardır. Özellikle Câhiliye şiirine iyi vâkıf olan sahabiler, ondan aldıkları zevki, ilk dönem İslâmî şiirden alamamışlardır. Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasında, yeni şiir faaliyetinin Kur'an'ın üslûbu karşısında acziyete düşmesi, bu üslûp karşısında kendisine yeni bir tarz geliştirememesi, şiirden ziyade Kur'an'ın anlam ve kelimelerini içeren nazımlı sözlere, lafız ve anlamı ondan alınma ve onun tekrarı olmasının²³ rolü çoktur. Yeni bir şeyler ortaya koyamayan, insanlara yeni kazanımlar sağlamayan sanatın dinî içeriği olsa bile, o dönem insanların ilgisini yeterince çekmemiştir. Erken İslâmî dönemi şiirinin parlak örneklerini içeren, müşriklerle müslümanlar arasında ceryan eden savaşlarda inşâd edilmiş, siyasi ve özellikle Kureyş'in ileri gelen kişilerini hiciv için söylenmiş şiirleri, Hız. Ömer, tekrar eski kinlerin uyandırılmasını sağlar²⁴ korkusuyla okunmalarını yasaklamıştı. Hız. Ömer Araplara, "Divânınıza(Câhiliye şiiri) sahip çıkın, onda Kitabınızın tefsiri, sözünüzün anlamları vardır" tavsiyesinde bulunurken,²⁵ diğer taraftan, Hız. Peygamberin savunuculuğunu üstlenmiş, İslâm şairlerinin öncüsü Hassân b. Sâbit'in, Medine müslümanlarının Kureyş'e kazandığı zaferleri anlatan şiirlerini okuduğunu duyunca kızmıştır:

"Hassân b. Sâbit Allah'ın elçisinin mescidinde şiir okurken Ömer geldi. Kulağından tuttu ve: 'Deve sesi gibi ses mi?' dedi. Hassân: 'Bizden uzak dur Ömer. Allah'a andolsun, biliyorsun ki ben bu mescitte senden daha hayırlı biri varken şiir okurdum, okumama engel olmazd' dedi. Ömer de Hassân'ı tasdik etti."²⁶

Ünlü Arab ediblerinden Tâhâ Hüseyin(ö.1889-1973), eserinde bu haberi aktardıktan sonra, "Ömer Kureyş kabilesindendi; asabiyeti, Kureyş'in hor görülmesini hoş karşılamıyor, uğradığı hezimet ve bu hezimetle ilgili kötü şöhreti gizliyordu"²⁷ diyerek bazı şiirlere getirdiği yasaklamayı buna bağlamaktadır. Ancak bu tür yasaklamaları tam aksine, asabiyet duygusunun müslümanlar arasında tekrar canlanmasını önleme hedefi taşımıştır. Halifeliliği döneminde Abdullah b. ez-Zibe'râ ile Dirâr b. el-Hattâb Medine'ye gelerek Hassân b. Sâbit'i bulmuşlar ve ona biz sana şiirlerimizi okuyalım sen dinle, sen de bize oku biz seni dinleyelim demişlerdi.

²³ 'Abdu'l-Kâdir el-Kütt, Fî ş-Şi'rî'l-İslâmî ve'l-Umevî, (Beyrut:1987), Dâru'n-Nehda, 57; Sâmi Mekki el-Ânî, el-İslâmü ve ş-Şi'r, (Kuveyt:1983), el-Meclisu'l-Vatani li's-Sekâfe, 21,22.

²⁴ Yahya el-Cubûrî, Şi'ru'l-Muhadramîn, (Beyrut: 1981), Muessese Risâle, 318

²⁵ Nâyif Ma'rûf, el-Edebu'l-İslâmî, 171

²⁶ el-Esfehânî, Kitâbu'l-Ağârî, IV, 144

²⁷ Tâhâ Hüseyin, Min Târihi'l-Edebi'l-Arabî, I, 134

Hassân b. Sâbit bunu kabul ederek onların müslümanlarla savaşları esnasında Medine'li ensarı hicvettikleri şiirlerini kızarak da olsa dinlemiştir. Ancak onlar şiirlerini bitirir bitirmez yanından ayrılarak Mekke'ye geri dönmüşlerdir. Bu olaya çok kızan Hassân b. Sâbit hemen Hz. Ömer'in yanına giderek şikâyet etmiş, Hz. Ömer'de adam yollayarak onları geri çevirmiş ve Hassân'da Mekke'li müşrikler için nazmettiği şiirlerini onlara okumuştur. Olay bittikten sonra Hz. Ömer onlara: "*Bu şiiri, kinleri uyandırdığı için yasakladım*" demiştir.

Hz. Ömer, şairlerin Kur'an'ı geri planda bırakacak şekilde şiirle meşgul olmalarından hoşlanmama birliktir, halife olarak bu kültürün koruyucusu olma sorumluluğunu da hissetmiştir. Özellikle bu yeni dönemde ortaya çıkmış şiir faaliyetinin kaybolmamasına dikkat etmiştir. Sanatlarını öğrendikleri eski dönem şairlerinin yeni dönemde yazdıkları şiirlerinden haberdar olmak, şiirin durumu ve mevkii hakkında bilgi sahibi olmak için²⁸ Kûfe valisi Muğîre b. Şu'be'ye mektup yazarak Câhiliye döneminin büyük şairleri Lebîd(v.35-38/665-669) ve el-Ağleb(v.21/642)'in müslüman olduktan sonra söyledikleri şiirleri derleyip göndermesini istemiş, el-Ağleb şiirlerini valiye vermiş, Lebîd ise valiye, "*Allah bana şiirin yerini Bakara ve Âl-i İmrân sureleri ile telâfi etti.*" demiş, başka bir rivayette, Bakara Suresinden ayetler okumuştur.²⁹ Hz. Ömer'e bu cevaplar ulaştınca, Lebîd'in cevabına sevinmiş ve ona el-Ağleb'e verdiği bahşişin beşyüz dirhem fazlasını vermiştir.

Hz. Ömer Kur'an'ın ölçülerine uygun görmediği şiir faaliyetlerine, hiciv, kadın ve içkiden bahsedilen şiirlere ve şairlerine yasaklar getirmiştir. Bu tür faaliyetleri, Câhiliye döneminin kötü geleneklerinin tekrar diriltilmesi gayreti olarak görmüştür.³⁰ Ancak bu faaliyetleri değerlendirirken zorba, kendi bildiğini uygulayan bir halife olarak değil, sanata duyarlı, sanata ve sanatçıya hakkını veren bir anlayışı ön plana çıkarmıştır. "Zibrikân b. Bedr, Hz.Ömer'in yanına gelerek, el-Hutay'a(v.59/678)'nın kendisini:

دع المكارم لاترحل لبغيتها واقعد فانك أنت الطاعم الكاسي

(*Saygın değerleri bırak, onları aramaya çıkmaya otur, sen sadece yer ve giyinirsin*)

beyitleriyle hicvettiğini söylemiş, Hz. Ömer ona, şiirde sadece azarlama olduğunu söyleyince, Zibrikân, "*Benim yeme ve giyme dışında adamlığım yok mu? Vallahi bu beyt kadar bana zor gelen başka*

²⁸ Zekî el-Mehâsinî, 'Abâkiretu'l-Edeb 'İnde'l-Arab, (Dimaşk:1995), el-Ehâli, 43

²⁹ İbn Sellâm, *Tabakâtu's-Şu'ara*, 56-57; İbn Kuteybe, *eş-Si'r ve's-Şu'ara*, 172

³⁰ Yahya Cubûri, *Şi'ru'l-Muhadramîn ve Eseru'l-İslâm Fih*, (Beyrut:1981), Muessese Risâle, 318

bir beyitle hicvolunmadım, Mü'minlerin Halifesi" demiştir. Bunun üzerine İslâm şairi Hassân b. Sabit'i çağırarak onun şiiri değerlendirmesini istemiş, Hassân, "*Sövmemiş ama pislik atmış.*" deyince el-Hutay'a'yı hapse attırmıştır. El-Hutay'a hapiste iken şiirle af dilemiştir:

ماذا تقول لأفراخ بذي مرخ زغب الحواصل لا ماء ولا شحر

ألست كاسيهم في قعر مظلمة فإغمر عليك سلام الله يا عمر

(*Zü Merah (Hicâz'da bir vadi)'taki civcivlere (çocuklarını kastediyor) ne diyorsun- Doğmaları yakın, ne su ne de ağaç var,*

Onlara geçim sağlayarı karanlık çukura attın-Bağışla, Allah'ın selâmı üzerine olsun Ömer)

Bu şiir Hz. Ömer'e ulaştınca onu hapisten çıkarmış ve aralarında şöyle konuşma geçmiştir: *-İnsanları hicvetmekten uzak dur.*

-O zaman ailem aç kalır. Bu benim kazancım.

-Karalayan sözden uzak dur.

-Karalayan nedir?

-İnsanlar arasında kıskırtıcılık yapıp, "filan filan-cadan daha iyi, filan aile filanca aileden daha hayırlı." demendir.

*-Vallahi sen benden daha hicivcisin."*³¹

Hz. Ömer Hutay'a'ya müslümanların şerefleri ve izzet-i nefislerine dil uzatmaması için yemin ettirmiş, mesleği hiciv olan bu zatın geçinmesi için de üçbin dirhem para vermiştir. Bunun üzerine Hutay'a şu beyitleri okumuştur:

أخذت أطراف الكلام فلم تدع شيء يضرب ولا مديحا يفتخ

ورحمتني عرض اللثيم فلم يخف ذمي وأصبح امنا لا يفرع

(*Sözün tamamını aldın götürdün, bir şey bırakmadın - Ne zarar veren bir sövgü ne de yarar veren bir övgü/Şerefsizin itibarını korudun, hicvimden korkmadı-Korkmaz bir halde güvende oldu*)

Buna benzer rivayetler, İslâmî dönemde de şiirin insanların kalplerinde saygın yerini koruduğunu ve onun hatırına bazı adımlar atıldığını; diğer açıdan da, sanatçıya yasaklama getirildiği zaman, geçimini temin etmenin devletin sorumluluğunda olduğunu, Hz.Ömer'in yöneticilik anlayışının bunu benimsediği anlatılmaktadır.

Halifeliği döneminde, Meysân'a vali olarak görevlendirdiği en-Nu'mân İbn 'Adiy'in kadınlarla içki meclisinden bahsettiği şiiri Hz.Ömer'e ulaştınca:

"Vallahi bu şiir beni üzdü. Onun yanına ulaşan ilk

³¹ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu's-Şu'ara*, 25; *Divânu'l-Hutay'a*, Neşr.: Ömer Fârûk et-Tabbâ', (Beyrut: tsz.), Dâru'l-Erkam, 25-26

³² *Divânu'l-Hutay'a*, 28

kişi, ona azlettiğimi söylesin." diyerek şu yazıyı göndermiştir:

"*Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hâ Mîm. Bu Kitab'ın indirilişi, 'Azîz ve 'Alîm Allah tarafından. Günahı bağışlayan, tevbe kabul eden, azabı çetin olan, lütûf sahibi. Ondan başka Tanrı yoktur, dönüş ona'dır. (Mu'min/1-3) Son beytinde, 'Bu şiir Ömer'i üzer' diyorsun, üzdü de, seni görevden aldım.*" Memuru bu yazıyı alınca, Hz. Ömer'in yanına gelmiş ve, "*Vallahi hiç içki içmedim, şiirde söylediğim dilimde kaldı.*" deyince, Ömer, "*Ben de öyle sanıyorum. Ancak seni bir daha görevlendiremem, dediğimi dedim*"³³ demiş, onu tekrar göreve atamamıştır. İslâm toplumu içinde de Câhiliye şiir konularını içeren şiirlerin çok yankı bulması sebebiyle, bunların halkın ahlâkını bozmasından korkmuştur.

Hz. Ömer şiirlerde geçen içki tasvirleri için caydırıcı şer'i cezalar uygulamamakla birlikte, kadınların ırz ve namuslarına dil uzatan şiirleri nazmedenlere şer'i cezalar vermiştir. Bu cezalardan dolayı Hz. Ali'nin kendisini eleştirdiği ve "*Buna hakkın yok, yapmadığı halde 'yapacağım' diyen bir adamı cezalandırman doğru değildir. Allah, 'Ve onlar yapmadıkları şeyleri söyler dururlar. (Şuara/226) buyurmaktadır*"³⁴ dediği rivayeti vardır. Ancak onun bazı şairlere uyguladığı cezaların şiiri de aşarak davranışa dönüştürenlere yönelik olduğunu gösteren değişik rivayetler de mevcuttur. Ebû Mihcen es-Sekâfi(ö.30/650) müslüman olduktan sonra içki içmeyi sürdürmüş şairdi, bu yüzden Hz.Ömer ona bir kaç defa ceza uyguladıysa da vazgeçmemişti. Bunun yanında bir kadına aşık olmuş ona kur yapıp durmuştur. Bunu da duyunca onu Hazavzâ adında bir adaya sürmüştür. Bu şairin:

إذا مت فادفني إلى أصل كرمة تروي عظامي بعد موتي عرونها
ولا تبغني بالفلاة فاني أخاف إذا مات ألا أدونها³⁵

(*Ölürsem beni üzümün köklerine göm(ün)*
Öldükten sonra kemiklerim kökleriyle sulanır

Beni çöle gömme(yin), zira ben ölürsem köklerden tad alamamaktan korkuyorum)

gibi içkiyi öven şiiri bulunmaktadır, ancak kaynaklarda bu ve benzeri şiirlerinden dolayı cezalandırıldığına dair bir bilgi yoktur. Özellikle şairlik hüviyetiyle tanınan insanlara daha toleranslı yaklaşmıştır.

Tüm bu rivayetler bize İslâm sonrası dönemde, Câhiliye dönemi kadar olmasa bile canlı, bir edebî muhitin varlığını haber vermektedir. Bu edebî muhite, estetik zevke İslâm katkıda bulunmuştur. Edebî alan, din alanından yapı olarak ayrı değerlendirilmiş, ancak edebî alanın din alanına müdahalesi hoş karşılanmamıştır. Bununla birlikte, Kur'an'ın edebî mucize oluşu, ve buna vurgu yapması, buna inanan şairi acziyet duygusuna itmiştir.

Sonuç olarak, Kur'an'ın edebî icâzıyla var olması Câhili şiirine bağlıdır, ona zihni hazırlık sağlamıştır. Aynı yapısal içerik üzerine dayanmaktadırlar, icâz vasfını da bu benzer yapı sebebiyle kazanmıştır. Her ikisi de bu toplumun zihni, akli, hissi yapısına göre işleyen nazım yapısına dayanmaktadır.

Hz.Ömer, Câhiliye kültürü içinde yaşamış, kendi kavmi için sahip olduğu mevkiinin, dinamizminin farkında olan bir insan olarak şiire değer vermiştir. Bu sanatın içinde yeni toplumun yararına olabilecek olanlarının korunması ve yaşatılmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanında yeni dinin anlayışının sanata yansımaları da istemiştir. Şiirin içerdiği anlama lafız ve belağatından çok değer vermiştir. Şiire hikmet sanatı olarak yaklaşmış, onu eğlence, eğlendirici sanat görmüştür.

Erken İslâmi dönemi, İslâmın içselleştirilmeye çalışıldığı bir dönemdir. İçselleştirilme henüz dış tezahürlerini gösterme aşamasına, milli ruha dönüşmemiştir. Bu sebeple şiir faaliyeti bu ruhu verecek yapı ve kabiliyetten uzak kalmıştır.

³³ Sâmi Mekki el-'Anî, *el-İslâmü ve Şi'r*, 43-44

³⁴ el-Esfehânî, *el-Ağârî*, XVIII, 294; Nâyi' Ma'rûf, *el-Edebu'l-İslâmî*, 177

³⁵ el-Esfehânî, *a.g.e.*, XIX, 1-10